

SAVAŞ HABERCİLİĞİNDE KULLANICI TÜREVLİ İÇERİĞİN KULLANIMI VE KARŞILAŞILAN ETİK SORUNLAR

Zuhal DEMİR
Trakya Üniversitesi, Türkiye
zuhaldemir@trakya.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-6275-3820

Şirin KARAL TEMÜROĞLU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye
sirin.karal@gop.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-8114-6866

<i>Atf</i>	Demir, Z. & Karal Temüroğlu, Ş. (2023). Savaş Haberciliğinde Kullanıcı Türevli İçeriğin Kullanımı ve Karşılaşılan Etik Sorunlar. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 13 (4), 1192-1211.
------------	---

ÖZ

Son dönemlerde, Dünya genelinde birçok savaş ve çatışma söz konusu olduğundan savaş haberciliği, ilgi ve dikkat çeken bir uzman gazetecilik alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, savaş dönemlerinde profesyonel gazeteciler ile yurttaş/katılımcı gazetecilerin haber toplama ve yazma sürecinde kurdukları ilişkileri ve kullanıcı türevli içeriğin profesyoneller tarafından kullanımında ortaya çıkan etik sorunları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Belirtilenler doğrultusunda, Türkiye’de ulusal yayın yapan haber televizyon kanallarında görevli olup Rusya-Ukrayna savaşını takip eden 6 profesyonel gazeteciyle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları hazırlanırken Lisette Johnston ve Kevin Williams’ın savaş gazeteciliği üzerine yaptıkları çalışmalarında ortaya koydukları etik ilkeler belirleyici olmuştur. Elde edilen bulgular söz konusu ilkeler doğrultusunda değerlendirilmiştir. “Savaş haberciliğinde kullanıcı türevli içeriğin kullanılmasının gazeteciliğin etik ilkelerini ihlal edeceği” hipotezinden yola çıkılarak hazırlanan araştırmanın sonuçlarına göre, Rusya-Ukrayna savaşında savaş ve çatışma bölgelerinde bulunan kişilerin ürettikleri içerikler, yayın kuruluşları tarafından çoğunlukla kullanılmıştır. Ancak bu tip içeriklerin haber medyası tarafından savaş haberlerinin üretiminde kullanılmasıyla nesnellik, tarafsızlık, sansür, yalan haber ve gazeteci güvenliği gibi konularda etik sorunlara neden olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen profesyonel gazeteciler, bu tip içeriklerin savaş haberciliğinde kullanımıyla ortaya çıkabilecek risklerin farkında olduklarını belirtmekte ve öncelikli olarak sağlıklı bir şekilde işleyen teyit mekanizmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Savaş Haberciliği, Kullanıcı Türevli İçerik, Yurttaş Gazeteciliği, Katılımcı Gazetecilik, Etik, Rusya-Ukrayna Savaşı.

Bu makale, aynı isimle 25-27 Ekim 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen 6. Kültürel Bilişim, İletişim ve Medya Çalışmaları Konferansı’nda sunulmuş ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır.

THE USE OF USER-GENERATED CONTENT IN WAR JOURNALISM AND ETHICAL ISSUES

ABSTRACT

Recently, since there have been many wars and conflicts around the world, war journalism has emerged as an area of specialized journalism that attracts attention and interest. This study aims to identify the relationships between professional journalists and citizen/participant journalists during the news gathering and writing processes, and the ethical problems that arise in the use of user-generated content by professionals. In line with the stated, semi-structured interviews were conducted with 6 professional journalists working on national news television channels in Turkey and following the Russia-Ukraine war. While preparing the interview questions, the ethical principles that Lisette Johnston and Kevin Williams put forward in their studies on war journalism were decisive. The findings were evaluated in line with the aforementioned principles. According to the results of the research, which was prepared based on the hypothesis that "the use of user-generated content in war journalism would violate the ethical principles of journalism", the content produced by people who were in war and conflict zones in the Russia-Ukraine war was mostly used by broadcasting organizations. However, it has been determined that the use of such content by the news media in the production of war news causes ethical problems in subjects such as objectivity, impartiality, censorship, fake news and journalist safety. Professional journalists interviewed state that they are aware of the risks that may arise from the use of such content in war journalism, and emphasize the necessity of a properly functioning verification mechanism as a priority.

Keywords: *War Journalism, User-Generated Content, Citizen Journalism, Participatory Journalism, Ethics, Russia- Ukraine War.*

GİRİŞ

Akıllı telefonlar ve internet başta olmak üzere çeşitli teknolojik gelişmeler, profesyonel gazeteci olmayan kişilerin haber üretiminde etkili bir rol oynamasını ve sosyal medya kullanıcılarının kendi medyasını oluşturmasını mümkün kılmış; yurttaş gazeteciliği ve katılımcı gazetecilik gibi yeni gazetecilik biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle muhabirlerin olay yerinde olmadığı kriz anlarında sıradan vatandaşların çektiği görüntüler haber üretiminde ve paylaşımında oldukça etkili hale gelmiştir. Asıl mesleği gazetecilik olmayan kişilerin haber içeriği üretmesi ve yayımlaması genellikle yurttaş gazeteciliği olarak isimlendirilse de Nip (2006, ss. 217-218), yurttaş gazeteciliği ve katılımcı gazetecilik arasında ayırım yapmakta, gazeteci olmayan insanların haber üretim sürecine katılmasını "katılımcı gazetecilik", yurttaşların haber içeriği üretmesi ve yayımlamasını ise "yurttaş gazeteciliği" olarak tanımlamaktadır. Kullanıcı türevli içerik/Kullanıcı tarafından oluşturulan içerik (User Generated Content) ise mesleği gazetecilik olmayan yurttaşlar tarafından oluşturulan içerikleri ifade etmektedir (Çevikel, 2011: 58) ve geleneksel medya kuruluşları tarafından gün geçtikçe daha çok kullanılmaktadır. Aslında "kullanıcı türevli içerik, yurttaş medyası ve katılımcı gazeteciliğin zeminini oluşturmaktadır" (Filibeli, 2018: 451).

Gazetecilik ve habercilik bilgisi olmayan insanların haber üretiminde etkin olması medya profesyonelleri ve yurttaşlar arasındaki ilişkiyi de etkilemektedir. "Bu dönüşüm sürecinde geleneksel medya kuruluşlarının örgütlenme biçimleri, mülkiyet yapıları ve mali yapılarından kaynaklı gazetecilik anlayışının katılımcı yurttaşlık, demokrasi ve kamusal alanla olan ilişkisinin yeniden sorgulanmasını gerektirmiştir" (Korkmazcan, 2022: 123). Geçmişte büyük oranda haberin tüketicisi olan yurttaşlar, günümüzde aynı zamanda haberin üreticisi ve dağıtıcısı konumuna yerleşmiştir. Jenkins'in (2019: 20) belirttiği gibi medya profesyonelleri ve tüketicilerinin rolleri arasındaki sınır bulanıklaşmış, "yeni bir kurallar dizisine göre birbirleriyle etkileşime giren katılımcılar" haline gelmişlerdir. Her ne kadar profesyonel gazetecilerin bir bölümü kullanıcılar tarafından üretilen içeriğe kuşkuyla yaklaşırsa da bu içeriklerin haber üretimine katkısı kabul görmeye başlamıştır. Ancak medya profesyonelleri, kullanıcı

türevli içeriğin haberlere entegrasyonunda kapı bekçiliği rolünü sürdürmeye devam etmiştir (Hermida & Thurman, 2008: 353).

Profesyonel medya kuruluşlarının ve gazetecilerin, habere ulaşmanın oldukça zor ve riskli olduğu savaş ve çatışma dönemlerinde de sıklıkla katılımcı ve yurttaş gazetecilerle ilişki kurdukları ve kullanıcı türevli içerikten yararlandıkları, bu tip içerikleri haberlere entegre ettikleri görülmektedir. Savaş dönemlerinde yurttaş/katılımcı gazetecilerin ürettiği içeriklerin uluslararası haberlerde de önemli ölçüde yer aldığı görülmektedir. Örneğin, 2011 yılında Suriye’de başlayan Arap isyanı ülkede bir çatışma ortamı doğurmuştur. Suriye hükümeti söz konusu dönemde diğer alanlardaki uygulamalarına ek olarak medyaya yönelik birtakım kısıtlamalar getirmiş ve baskı uygulamıştır. Bu kapsamda yabancı gazeteciler ülke dışına çıkarılmış, bu durum gazetecilerin ülkeye yasadışı yollardan girme çabasını göstermelerine sebep olmuştur. Suriye hükümeti tarafından engellenen yerel basın ise zaman içinde bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmasıyla uluslararası haber medyasının ulaşabileceği tek haber kaynağı sıradan vatandaşlar olmuştur. Çatışma esnasında vatandaşlar tarafından kaydedilen görüntüler, The Lede canlı blogunda yayımlanmış ve çok sayıda kişinin çatışma alanından haber almasını sağlamıştır (Wall & Zahed, 2015: 164). Buna karşın savaş haberciliğinde kullanıcı türevli içeriğin kullanımı çeşitli etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada savaş haberciliğinde kullanıcı türevli içeriğin kullanımı nedeniyle ortaya çıkabilecek etik sorunlar, Rusya-Ukrayna savaşı özelinde değerlendirilmektedir. 2022 yılında Rusya ve Ukrayna arasında baş gösteren gerilim tarihsel olarak çok daha öncesine dayanmaktadır. Ukrayna, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin [SSCB] dağılması sürecinde bağımsızlığını kazanmış, ancak ilerleyen yıllarda iki ülke arasında dönem dönem krizler ve çatışmalar meydana gelmiştir. 2014 yılında Ukrayna’ya bağlı olan Kırım, Rusya tarafından ilhak edilmiştir. “Bu ilhak diğer devletlerce hukuken tanınmasa bile, Ukrayna Kırım’ı geri almak için ciddi bir askeri girişimde bulunamayıp fiilen durumu kabul etmiştir” (Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA], 2022: 11). Ukrayna’nın dış politikadaki Batı yönelimi, ABD ve NATO ile yakınlaşması ve enerji alanında yaşanan krizler de iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir (Sönmez vd., 2015). Nihayetinde Rusya’nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna’yı işgal etmesiyle iki ülke arasında halen sürmekte olan Rusya-Ukrayna savaşı söz konusu olmuştur. Rusya-Ukrayna Savaşı, diğer savaşlardan farklılaşmış, sosyal ağlar da savaşın bir parçası haline gelmiştir (Uzunoğlu & Karaca, 2022). Savaşın sadece askeri kuvvetler ve istihbarat örgütleri aracılığıyla gerçekleştirilmediği, sosyal medya platformlarının da birer propaganda aracına dönüştüğü, dezenformasyonun üst seviyelere taşındığı bir savaşla karşı karşıya kalınmıştır. Savaşa tanıklık eden kişilerin çektikleri görüntüler özellikle sosyal medya platformları aracılığıyla dünya çapında yayılmış, profesyonel medya kuruluşları da savaşa ilişkin profesyonel gazeteci olmayan kişilerin içeriklerine haberlerinde yer vermiştir.

“Savaş haberciliğinde kullanıcı türevli içeriğin kullanılmasının gazeteciliğin etik ilkelerini ihlal edeceği” hipotezinden yola çıkarak hazırlanan bu çalışma, Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında kullanıcı türevli içeriğin savaş haberciliği pratikleri üzerindeki etkisini ve ortaya çıkabilecek etik sorunları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel bir çalışma örneği olan bu araştırma, Türkiye’de yayın yapan haber kanallarında çalışan ve Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin haber yapan 6 gazeteciyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeye dayanmaktadır. Elde edilen bulgular Lisette Johnston ve Kevin Williams’ın savaş gazeteciliği üzerine yaptıkları çalışmalarında ortaya koydukları etik ilkeler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Özellikle görüntü kaydedebilen telefonların yaygınlaşmasıyla önemi artan kullanıcı türevli içeriğin haberlere entegrasyonu, yeni olmasa da çok uzun bir geçmişe sahip değildir ve etik açıdan, doğurduğu riskler çerçevesinde incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada kullanıcı türevli içerikle karşı karşıya kalan ve haber üretiminde bunları kullanan profesyonel gazetecilerin ortaya çıkabilecek etik sorunlara ilişkin düşüncelerinin ve pratikte karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Çalışma, odaklandığı konuya paralel olarak kullanıcı türevli içeriğin savaş dönemlerinde profesyoneller tarafından kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek etik sorunların tespit edilmesi ve böylece hem savaş haberciliği hem de katılımcı gazetecilik/yurttaş gazeteciliği ile ilgilenen akademisyenler ve uygulayıcılara güncel bilgi sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

SAVAŞ HABERCİLİĞİ VE ETİK SORUNLAR

İnsanlık tarihinin bir parçası olan savaş ve çatışmalara ilişkin halkın bilme ihtiyacını karşılayan savaş haberciliği, gazetecilik pratikleri içinde önemli bir yere sahiptir. 1991 yılında CNN'in Körfez savaşını televizyonda yayımlamasıyla öne çıkan savaş haberciliği (Tokgöz, 2010: 64) esasında 19. yüzyılın ortalarında doğmuştur (Williams, 2020: 1). Elektrikli telgrafın bulunması, haberleşme sürecini hızlandırması nedeniyle profesyonel savaş haberciliğinin ortaya çıkışındaki en önemli faktörlerden birisi olmuştur (Işık, 2020: 40). Bu dönemlerde savaş bölgelerinden yapılan gazetecilik faaliyetleri, dönemin koşulları ve teknolojisi nedeniyle birçok kısıtlama içermekteydi ve günümüzdekinden belli ölçüde farklıydı. 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar cephelerde görev yapan muhabirler ordularla birlikte hareket etmek durumundaydı ve haber kaynakları da ordu görevlileri ve belgelerinden oluşmaktaydı (Çubukçu, 2017: 27). Savaş haberciliğinin ortaya çıkışından günümüze kadar savaşların niteliği gibi savaş haberciliği faaliyetleri de dönüşmüştür. Sadece haberleşme teknolojisindeki gelişmeler değil, savaş teknolojisindeki gelişmeler de savaş haberciliğini büyük ölçüde etkilemiş, savaşlar cephelerden sivillerin merkezinde yer aldığı belirsiz alanlara evrilmiştir (Şit, 2022: 276). Savaş bölgelerine ilişkin haberlerin insanlara ulaştırılması, teknolojinin katkısıyla hızlanmış ve kolaylaşmış ancak özellikle 2003 yılında II. Körfez Savaşıyla birlikte gazetecilerin ABD'li askeri yetkililerin yönlendirmeleri doğrultusunda mesleklerini icra ettikleri iliştilenmiş gazetecilik faaliyetlerinin ortaya çıkışı, savaşta gazetecilerin rolüne ilişkin etik tartışmaları da gündeme getirmiştir. Aslında savaşın haberleştirilmesinde askeri kurumların kontrolünün mevcudiyeti Kırım savaşına kadar götürülebilir (Roth, 2010: 505). Ancak "ilk uygulamaları Afganistan'da görülen iliştilenmiş gazetecilik modeli, 2003 Irak Harekâtında genişletilerek ABD Savunma Bakanlığı tarafından bir basın ve halkla ilişkiler politikası haline" getirilmiştir (Işık, 2020: 47).

I. Körfez savaşında savaşın canlı olarak yayımlanmış olduğu televizyon, kitle iletişim aracı olarak öne çıkarken günümüzde savaş haberciliğinde sosyal medya platformları ilgi çekici hale gelmiştir. 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle birlikte başlayan Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin görüntülerin sıklıkla sosyal medya platformlarından yayımlanması savaşın "WarTok" ya da "TikTok savaşı" olarak anılmasına neden olmuştur (Şit, 2022, 277). Bu platformlar, savaşa ilişkin dezenformasyonun artışıdaki rolü açısından da tartışılmaya başlanmıştır. Savaş muhabiri olmayan ancak cep telefonu ve internet bağlantısına sahip kişilerin savaşa ilişkin görüntüleri sosyal medyadan yayımlaması ya da profesyonel haber kuruluşlarıyla bu görüntüleri paylaşmaları savaş haberciliğinde bir gerçeklik haline dönüşmüş, birçok fırsatı ve etik problemi de beraberinde getirmiştir.

"Etik, gazeteciliğin ve gazetecilerin kendileri tarafından benimsenen ve denetlenen profesyonel davranış ilkelerini ve davranış kurallarını içeren mesleki ideolojinin ayrılmaz bir yönüdür." Bu bağlamda gazetecilik etiği, gazetecilere çeşitli durumlar ve sorunlar karşısında doğru davranışın ne olduğuna dair rehberlik eden ve gazetecilerin mesleği icra ederken güvенеbilecekleri bir kaynaktır (Ghersetti & Johansson, 2021, 1814). Ancak savaş gibi olağanüstü durumlarda, gazetecilik etiğine -barış dönemlerinde olduğu gibi- riayet etmenin birtakım zorlukları söz konusu olabilmektedir.

Gazetecilik etiğine toplum ve gazeteciler farklı yaklaşım sergilemektedirler. Bu çerçevede genel olarak gazeteciler, gazeteciliğin araştırmacı ve yorumlayıcı rolleri ile hızlı ve tarafsız haberciliğe toplumdaki daha fazla değer vermekte ve yaptıkları işe halktan daha fazla saygı duymaktadırlar. Aynı zamanda araştırma sonuçları kriz dönemlerinde halkın uyarıcı, ön yargılı ve doğrulanmamış söylentiler yaydığını göstermektedir. Etik çerçevede değerlendirilen doğruluk, sorumluluk ve bağımsızlık ilkeleri evrensel ilkeler olarak kabul edilmekle birlikte söz konusu ilkelerin algılanan önemleri ve nasıl uygulandıkları hususunda kimi ülkelerde etik davranış kurallarının profesyonel medya kuruluşları tarafından başlatılan gönüllü bir çerçeve oluşturduğu, kimilerinde ise yasal düzenlemelere tabi olduğu görülmektedir (Ghersetti & Johansson, 2021). Gazetecilik mesleği, etik kurallarının toplumun genel norm ve değerlerini yansıtmaya ölçüsünde, o toplum tarafından meşru, güvenilir ve anlamlı olarak algılanmaktadır (Tong, 2018).

Kevin Williams (2011), savaş haberciliğinde etik sorunlara değindiği makalesinde tartışmayı beş temel ilke üzerinden gerçekleştirmektedir. Bunlar, gerçeklik, nesnellik, sansür, otosansür ve gazeteciliğin rutin işleyişidir. Lisette Johnston (2017) da çatışma ortamlarında içerik sağlayan kişilerin güvenliğini etik çerçevede değerlendirmektedir:

i. Kan ve Cansız Bedenler Arasında “Gerçeklik”

Gazeteciliğin etik kodlarından birini oluşturan gerçeklik, bir haber metninin gerçek bilgi ve verilere dayandırılarak oluşturulmasını ifade etmektedir. Bir haberin gerçekliği sorgulandığında, haberde yer alan bilgilerin güvenilir kaynaklardan aktarılıp aktarılmadığına, en az üç güvenilir kaynaktan teyit edilip edilmediğine ve habere ait görüntülerin doğruluğu konusunda gerekli kontrollerden geçirilip geçirilmediğine bakılmaktadır (Arslan, 2022). Zira “Gazeteciliğin otoritesi, haber ile gerçek arasında sağlam bir bağ kurabilmesine bağlıdır.” (Steensen vd. 2022: 1).

Gazetecilerin görevi her ne koşulda olursa olsun, kamusal çıkarlara uygun davranmaktır. Ancak savaş dönemlerinde halkın savaşı anlamlandırabilmesi ve tam olarak anlayabilmesi için neleri bilmesi ya da görmesi gerektiğine dair tartışmalar sürmektedir. Çünkü savaş dönemlerinde gazeteciler “tüm gerçeği sunmak” veya “kurbanlara saygı duymak” seçeneklerinden birini tercih etmek zorunda kalabilmektedir. Dolayısıyla bu zorunluluk, iki temel demokratik değer olan insan onuru ve halkın bilgi edinme hakkı arasında nasıl denge kurulacağı (Morse, 2014) sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Savaş dönemlerinde şiddet sonucu gerçekleşen ölümleri halkın bilme hakkı vardır. Bu tür ölümlerle ilgili bilgilerin dolaşımı aynı zamanda halkın hükümeti denetleme ve hükümetin vatandaşların hayatlarını koruma görevini ne derece yerine getirdiğini değerlendirmelerine olanak tanımaktadır. Fakat diğer yandan bir ölümün haber değerinin, insan onuru ve mahremiyet değerleri ile çeliştiği açıktır. Wischmann, bir bireyin toplum içinde şiddet sonucu öldürülmesi halinde, onun mahremiyet hakkının kamunun bilme hakkı tarafından baskı altına alınmaması gerektiğini savunmaktadır. Üstelik sadece mağdurun onuruna değil, aynı zamanda yakınlarının ve ürkütücü görüntülere maruz kalmaktan rahatsız olabilecek izleyicilerin duygularına da saygı gösterilmesi gerekmektedir (Morse, 2014).

Halkın bilme hakkı ile çelişen bir diğer husus da askeri güvenlik konusudur. Çatışma ortamından tüm dünyaya aktarılan bilgiler, savaşın taraflarınca savaşın gidişatını belirleyecek biçimde kullanılabilir. Bu nedenle, gazeteciler ‘gerçeklik ilkesine uyma’ ile ‘vicdani sorumlulukları’nın arasında kalmaktadırlar.

ii. Nesnellik Mi, Tarafsızlık Mı?

Savaş dönemlerinde en az gerçeklik kadar hassas olan bir ilke de nesnelliktir. Nesnellik, temel gazetecilik norm ve ideallerinden birini oluşturmaktadır (Hampton, 2008). Akademik çalışmalarda (Hackett, 1984; Mindich, 2000; Reese, 1990; Schudson, 1978; Schudson, 2001; Westerstahl, 1983) yer alan nesnellik tanımı çoğu kez haberciliğin değerlerden bağımsız, olgusal fikri ile gerçekleştirilmesi gerekliliğini öne sürmektedir. Bu yaklaşım, gazetecilerin topluma aktardıkları gerçek olayları tarafsız bir dil ve raporlama teknikleri aracılığıyla iletirken kendilerini söz konusu gerçek olayların tamamen dışında tutabileceklerini belirtmektedir. Böylece olgu ve olayların haberleştirilerek halka anlatılmasında haberin içine yerleşmiş değerler ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı muhabirler, gazetecilik mesleğinin nesnel bir biçimde işleyişine bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Bu konudaki diğer görüş ise nesnelliği, etik boyut çerçevesinde, epistemolojik anlamdan bağımsız olmamakla birlikte adalet ve denge ilkeleriyle beraber değerlendirerek tanımlamakta ve bunun sonucunda nesnellüğün dört temel boyutundan söz etmektedir. Bunlar, ‘öznelliğin olmaması, ‘denge’, ‘katı gerçekler’ ve ‘değer yargılarının olmaması’dır (Skovsgaard vd., 2013, ss. 25–26).

Değinen bu iki yaklaşımdan ilkinin ‘savunulamaz’ olarak eleştirilmesi üzerine etik boyut daha fazla gelişmiş ve günümüzde hâkim anlayış olarak belirlemiştir. Örneğin Glasser ve Ettema (1989) ve Merrill (1990) gibi araştırmacılar, nesnellüğün yalnızca haber raporlama türleri için geçerli olabileceğini ancak

araştırmacı gazetecilik gibi türler için geçerli olamayacağını dile getirmektedirler. İnşacı akademisyenler ise haber üretiminin, gazetecinin bir dizi kararının sonucunda ortaya çıktığına işaret ederek, gerçekliğin haber içinde ve haber tarafından inşa edilen bir süreç olduğunu belirtmektedirler (Gans, 1980; Tuchman, 1972). Nesnelliği reddeden inşacılar, gazeteciliği ve rollerini farklı değer sistemlerini kullanarak değerlendirmeyi önermekte ve bu noktada gazeteciliğin, demokrasiye ve kamu yararına hizmet etme rolüne değinerek, bu rollerin nesnelliği sağlamaktan daha önemli roller olduğunu vurgulamaktadırlar (Durham, 1998).

Williams (2011), özellikle savaş gazeteciliği söz konusu olduğunda, devletlerin savaş dönemlerinde haberi bir propaganda aracı olarak kullandığını ve gazetecilerden hem yerel halkı hem de askeri güçlerin moralini yükseltmelerini, savaşın nedenlerini eleştirmemelerini ve savaşın diğer tarafından nefret edilmesini sağlamalarını beklediğini dile getirmektedir. “Gazetecilerin bir haberin tüm içeriğini, gazeteciler tarafından yapılan seçimleri ve ‘bütün gerçeği’ çevreleyen meseleleri bildirme imkânsızlığı” nesnelliği uygulamanın zorluğunu ortaya koymaktadır (Merrill, 1984: 104).

Diğer yandan tarafsızlık ve nesnellik kavramlarının literatürde yakın anlama sahip görünen iki kavram olduğu gözlenmektedir. Kimi çalışmalarda tarafsızlık, “haberlerin dengeli veya objektif olup olmadığını ifade etmek için kullanılan bir terim” (Cushion vd., 2018: 163) iken, kimilerinde ise nesnelliğin kurucu bileşenlerinden birisi olarak görülmektedir. Ancak, nesnelliğe yönelik eleştirel yaklaşımların varlığı, onun tarihsel süreç içerisinde kademeli evriminin ‘tarafsızlık’ odağından uzaklaştığını, ‘doğruluk’, ‘denge’ ve ‘adalet’in ön plana çıktığı bir odağa yöneldiğini de göstermektedir (Durham, 1998: 119).

iii. ‘Açık ve Mevcut Bir Tehlike’¹ Bulunduğunda: Sansür ve Otosansür

Demokratik rejimlerin temel özelliklerinden biri, haber medyasının içeriği üzerinde sansür olmamasıdır. Bu bağlamda, gazetecilik etiği çerçevesinde ele alınan sansür ve otosansür, gazeteciliğin demokrasi ile ilişkisi bakımından iki önemli kavram olarak kabul edilmekte ancak buna rağmen günümüzün modern demokrasilerinde hala farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasal düzenlemelerin yanı sıra hükümetler ve diğer güç odaklarının uyguladığı dolaylı ya da dolaysız her tür baskı anlamına gelen sansür (Arsan, 2013), basın özgürlüğünün önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Sansür ve kendi kendini sansürleme anlamına gelen otosansür, gazetecilikte etik ihlal olarak kabul edilmelerine karşın savaş dönemlerine mahsus olmak üzere, söz konusu uygulamaların makul görülebileceğine yönelik yaklaşımlar bulunmaktadır. Savaş gibi çatışma dönemlerinde gazeteciliğe yönelik sansür, bir yandan demokratik yönetimin sapkınlığı olarak değerlendirilmekle birlikte diğer yandan basın özgürlüğünün istisnalara tabi bir kuralı olarak da görülmektedir. Bu istisna, basın özgürlüğünün, “önemli kötülöklere yol açacak açık ve mevcut bir tehlike oluşturması durumunda ortaya çıkmaktadır” (Latham, 1950: 637).

Latham’ın ‘açık ve mevcut tehlike’ ifadesinin tartışmalı olduğu ancak bir savaş durumunda, belirli bilgilerin açıklanmasının böyle bir tehdit oluşturabileceğini varsaymanın daha az tartışmalı olduğunu belirten Brandenburg (2007), askeri sansürün resmi gerekçesinin her zaman “operasyonel güvenlik” kaygısı olduğunu dile getirmektedir.

Bununla birlikte gazeteciler de ilettikleri haberlerin içerebileceği birtakım fiziksel veya psikolojik riskler nedeniyle kamu yararına aykırı nitelendirilebilecek çeşitli açılardan veya perspektiflerden kaçınmaktadırlar (Vallesi, 2021). Williams (2011: 198), gazetecilerin savaş esnasında çok kez dışarıdan müdahaleye maruz kalmadan, kendilerine sansür uyguladıklarını belirterek, otosansürün nedenlerini detaylandırmaktadır. Williams’a (2011: 198) göre, “savaştaki gazeteciler birçok nedenle kendilerine sansür uygulayabilirler; sansür edileceklerini düşündükleri için, kendileri veya editörleri belli bir haberin basılmasını “ulusal çıkarlara” uygun bulmadığı için, savaşın nedenlerini haklı buldukları için

¹ Bu ifade Earl Latham’a aittir.

veya cephede birlikte oldukları askerlere karşı kişisel sadakat duydukları için” otosansür uygulayabilmektedir. Davis Vallesi (2021) de, otosansürün nedenlerinden biri olarak korkuyu göstermektedir. Ona göre korku, bir gazeteciyi bazı durumlarda kaynaklarının güvenliğini, hakkında haber yapılan grupları veya mensubu olduğu haber kuruluşunun refahını korumaya yönelik bir davranışa itmektedir.

iv. Gazeteciliğin Rutin İşleyişi: “Haberi İlk Veren Olmak” ya da “Doğru Haberi Veren Olmak”

Savaş dönemlerinde ‘doğru’ haber vermenin önündeki engellerden biri de gazeteciliğin rutin işleyişine bağlı olarak, gazetecinin haberi ilk veren olma isteğidir (Williams, 2011). Haberi ilk veren olmak, gazetecinin hızlı davranmasına ve haberin doğruluğunu teyit etmeden yayınlamasına neden olabilmektedir.

Gazeteciler, savaş ve çatışma dönemlerinde bilgiye ulaşamadıklarında, bilgi ve içeriklere gelişmiş medya kanalları aracılığıyla iletişim kurdukları kaynaklar sayesinde ulaşmaktadırlar. Ancak söz konusu içeriklerin güvenilir kaynaklardan teyit edilmeden yayımlanması, kimi zaman dezenformasyonun yayılımına neden olmakta ve hem gazetecinin hem de haber kuruluşunun güvenilirliğini zedelemektedir.

v. İçerik Sağlayıcıların Güvenliği

Savaş haberciliği yapmak her zaman risklidir. Günümüzde güvenlik konusundaki artan farkındalık ve kimi kurumlarca verilen çatışmalı ortamlarda yaşama yönelik eğitimlere rağmen tehlikeli olma özelliğini sürdürmektedir. “Sınır Tanımayan Gazeteciler’e göre, 2011 yılında altmış altı gazeteci işini yaparken öldürülmüştür.” (Busch, 2012: 63). Bu yaşananlar karşısında bir çözüm olarak gazetecilerin güvenli bölgelere çekilmeleri bir gereklilik olarak görülmekte ancak habercilik açısından birtakım sorunların doğmasına yol açmaktadır. Zira güvenli bölgede bulunan muhabir, sık sık ‘olay yerinde olamama’ ile karşı karşıya kalmaktadır (Busch, 2012: 63). Bu nedenle gazeteciler, çatışma alanlarında kendi güvenliklerini sağlamaya yönelik bireysel kararlara başvurmakta ya da çatışmalı ortamlara girmeyi göze alan yurttaş/katılımcı gazetecilerin oluşturduğu içeriklerden faydalanmayı tercih etmektedirler.

Lisette Johnston (2017), Suriye savaşı esnasında çatışma ve savaş bölgelerindeki haberleri takip eden gazetecilerin yurttaş gazetecilerle, görgü tanıklarıyla ve aktivistlerle kurduğu etkileşime değindiği makalesinde, haber kuruluşlarına içerik sağlayan kişilerin güvenliğini etik açısından değerlendirmiştir. Johnston’a göre (2017: 207-208) “Savaş bölgesine gönderilen profesyonel bir savaş muhabirine verilen desteği, ekipmanı ve güvenlik eğitimini almamış olan, profesyonel gazeteci olmayan kişilerin ürettiği içeriklerin haberlerde kullanılmasının uygun olup olmaması çeşitli etik soruları gündeme getirmektedir”. Bu doğrultuda haber içeriğine katkıda bulunan kişilerin fiziksel ve psikolojik güvenliğinin göz önünde bulundurulması da etik konusunun içine dahil edilebilir. Burada psikolojik güvenlikten kasıt bu kişilerde meydana gelebilecek travmatik etkilerdir. Savaş esnasında haberlere içerik sağlayan kişilerin, daha iyi görüntü elde etmek gibi saiklerle hayatlarını tehlikeye atma riski bulunmaktadır ve yayın kuruluşlarının ve profesyonel gazetecilerin bu tip durumları da göz önünde bulundurması gerekmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırma yöntemi ile ilgili bilgi verilmiş olup; araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve bulgularda dikkat çeken noktalar ve yorumlara yer verilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada kullanıcı türevli içeriğin savaşa ilişkin haberlere entegre edilmesinde karşılaşılmış muhtemel etik sorunların saptanabilmesi için Rusya-Ukrayna savaşını takip eden profesyonel gazetecilerle görüşülerek nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. “Nitel araştırmalar, ele aldığı problemi kendi bağlamında, yorumlayıcı bir yaklaşımla inceler; olay ve olguları yorumlarken insanların onlara attığı anlamlara odaklanır.” (Baltacı, 2019: 370). Hem araştırmacıya hem de katılımcıya esneklik ve derinlik sağlaması (Aziz, 2017: 85) nedeniyle çalışmada görüşme tekniğinden

yararlanılmıştır. Nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama araçlarından birisi olan “görüşme”; bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine vb. ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkilidir (Yıldırım & Şimşek, 2016: 239). Görüşme türlerinden birisi olan yarı yapılandırılmış görüşme ise; önceden tasarlanmış bir görüşme formu bulunsa da görüşme esnasında sorulacak soruların yerinin değiştirilebildiği, yeni soruların eklenebildiği, görüşmeyi derinleştirmek için “sonda sorular”ın kullanılabilirdiği, araştırmacıya duruma uygun davranma imkânı tanıyan bir veri toplama tekniğidir (Bal, 2016: 163). Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin haberleri halka ulaştırmak için Ukrayna’ya giden gazetecilerin deneyim ve fikirleri, yurttaş ve/veya katılımcı gazetecilerle bire bir ilişki kurmaları nedeniyle kullanıcı türevli içeriğin savaş haberlerinde kullanımının ortaya çıkarabileceği çeşitli etik sorunları tespit edebilmek adına oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmayı gerçekleştirmek için bölgeye giden gazeteciler tercih edilmiştir. Söz konusu gazetecilere önceden belirlenmiş olan soruların yanında görüşmenin gidişatına göre ek sorular sorabilme ve duruma uygun davranma imkânı tanıması nedeniyle yarı yapılandırılmış görüşmenin bu çalışma için uygun bir veri toplama tekniği olduğu düşünülmüştür.

Yurttaş/Katılımcı gazetecilerin kaydetmiş olduğu görüntülerin kullanımı, konu açısından önemli görüldüğü için televizyon kanallarının çalışmaya daha uygun olacağı düşünülmüş ve bu nedenle çalışma ulusal yayın yapan haber kanallarıyla sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Türkiye’de ulusal yayın yapan 23 haber televizyon kanalı saptanmış ve sonrasında bu haber kanalları arasından Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin kendi muhabirleri tarafından haber yapılıp yapılmadığına yönelik bir eleme yapılmıştır. Söz konusu kriterleri karşılayan kanallar arasından en çok izlenen 10 haber televizyon kanalı seçilmiş ve bu kanallarda Rusya-Ukrayna savaşını takip eden gazeteciler belirlenmiştir. Bu gazetecilere telefon, e-posta ve sosyal medya hesapları aracılığıyla ulaşılmıştır ve altı haber kanalında görev yapan altı gazeteciden olumlu dönüş alınmıştır. Çalışma; A HABER, CNN TÜRK, HABER GLOBAL, HABERTÜRK, HALK TV ve NTV’de çalışan ve Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin haber yapan 5’i savaş muhabiri, 1’i haber editörü olan altı gazeteciyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Görüşme öncesinde katılımcılara, 14 sorudan oluşan görüşme formu gönderilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların uygun bulduğu gün ve saatte, “Zoom” uygulaması aracılığıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş ve kaydedilmiştir. Görüşmeler, 40 dk. ile 90 dk. arasında sürmüştür. Görüşme esnasında katılımcılara ilk olarak görüşmelerin kayıt altına alındığına ve araştırma için kullanılacağına ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Kaydedilen görüşmeler, sonrasında hiçbir değişiklik gerçekleştirilmeden yazıya dökülmüştür.

Tablo 1. Yarı yapılandırılmış görüşme yapılan gazetecilere ilişkin bilgiler

Adı Soyadı	Çalıştığı Yayın Kuruluşu ve Görevi
Esmâ Yılmaz	HALK TV - Haber Editörü
Mert Hacıoğlu	A HABER - Savaş Muhabiri
Murat Karataş	HABER GLOBAL - Savaş Muhabiri
Mücahit Topçu	CNN TÜRK - Savaş Muhabiri
Özden Erkuş	NTV - Savaş Muhabiri
Uzay Kesmen	HABERTÜRK - Savaş Muhabiri

Görüşme soruları hazırlanırken Kevin Williams’ın (2011) “Gerçeklerden Daha Önemli Bir Şeyler: Savaş Haberciliğinde Etik Sorunlar” adlı makalesinde ortaya koyduğu etik ilkeler ve Lisette Johnston’ın (2017) “Looking after Ibrahim: How journalists network, develop and safeguard relationships with citizen journalists and activists in Syria” başlıklı makalesinde savaş haberciliğinde kullanıcı türevli içeriğin elde edildiği kişilerin güvenliği meselesini etik açıdan değerlendirmesi araştırma sorularının oluşturulmasında yol gösterici olmuştur. Araştırma soruları iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda gazeteciler ile yurttaş gazeteciler arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik sorular yer almakta iken, ikinci

kısımda etik sorunları tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Profesyonel gazetecilerin kullanıcı türevli içeriği haberlerine nasıl entegre ettiklerini; yurttaş gazetecilerle nasıl bağlantı kurduklarını ve bu kişilerin oluşturdukları içerikleri savaş haberlerinde kullanmanın avantaj ve dezavantajlarının neler olduğunu anlamaya yönelik 3 soru yöneltilmiştir. İkinci kısımda ise kullanıcı türevli içeriğin savaş dönemlerinde profesyoneller tarafından kullanılması durumunda Williams'ın (2011) ortaya koyduğu nesnellik, tarafsızlık, doğruluk, sansür, oto-sansür, haberi ilk veren olma isteği ve Johnston'ın (2017) ifade ettiği güvenlik ilkeleri çerçevesinde profesyonel gazetecilerin görüşlerini tespit etme hedefine yönelik 11 soru ve karşılaştıkları farklı etik sorunlar olup olmadığı da sorulara eklenmiştir. Gazetecilerle gerçekleştirilen görüşmeler, Williams ve Johnston'ın değinmiş olduğu, yukarıda da sözü edilen etik sorunlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, bire bir savaşı takip eden ve yurttaş ve/veya katılımcı gazetecilerle iletişimde bulunan gazetecilerin kullanıcı türevli içeriğin savaş haberciliğinde kullanımını ve ortaya çıkan/çıkabilecek etik sorunları ne şekilde değerlendirdiği ve bu sorunların sahadaki gözlem, deneyim ve fikirleri ile ne ölçüde uyduğu tartışılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın saha araştırmasında Türkiye'de ulusal yayın yapan haber televizyon kanallarında görevli, Rusya-Ukrayna Savaşı'nı takip eden 6 profesyonel gazeteci ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler ışığında öncelikle savaş gazetecilerinin yurttaş/katılımcı gazetecilerle nasıl iletişim kurduklarının ve kullanıcı türevli içeriğin savaş haberlerine nasıl entegre edildiğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Bulgular bölümünün ilk kısmında bu doğrultuda elde edilen veriler aktarılmaktadır.

Savaş dönemlerinde yurttaş/katılımcı gazetecilerle iletişim kurma gerekliliği ve tercihi bakımından profesyonel gazetecilerin sahip oldukları görüşler şu şekildedir; “kullanıcı türevli içeriğin bir ihtiyaç olmadığı” (M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022), “zaman zaman vatandaşlardan gelen tanıklıkların değerli olmasına rağmen tüm haberlerin/gelişmelerin bunlara dayandırılarak verilmesinin sıkıntılı durumları ortaya çıkaracağı” (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022), “hiçbir şeyin kapalı kapılar arkasında kalmamasını sağlamasından dolayı anlamlı olduğu” (E. Yılmaz, kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022), “profesyonel gazeteciler olay yerine ulaşmaya kadarki süreçte bilgi akışını sağlamada etkin oldukları” (M. Topçu, kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022), “büyük katkılarının olduğu ancak profesyonel gazetecinin olay yerine ulaşamadığı durumlarda ve teyit edildikten sonra kullanılabilirliği” (M. Hacıoğlu, kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022) ve “yurttaşların heyecanla yaptığı ve o heyecanla yanlış bilgilendirmelerin olabileceği” (U. Kesmen, kişisel görüşme, 16 Ekim, 2022) bir gazetecilik türüdür.

Katılımcılar, yurttaş/katılımcı gazeteciler tarafından oluşturulan içeriği zaman zaman kullandıklarını ifade etmektedirler. Bu doğrultuda buldukları bölgedeki askerlerle, yerel ve yabancı gazetecilerle (M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022), ajanslarla (E. Yılmaz, kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022; M. Hacıoğlu, kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022), yetkili mercilerle ve habere konu olan tarafların tümü (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022) ile iletişim halinde olmayı öncelikli olarak tercih ettiklerini belirtmektedirler.

Temelde kullanıcı türevli içerik, gazeteciler açısından bir gereklilik olarak görülmemesine rağmen sahada görgü tanıkları ile iletişime geçildiği ancak özellikle travmatik bir olaydan söz ediliyorsa, yurttaş/katılımcı gazetecilerin ifadelerine ‘doğruluk’ bakımından şüpheyle yaklaşıldığı ifade edilmektedir. Yurttaş/Katılımcı gazetecinin aktardığı bilgilerin gerçek-dışı olması durumunda bunun üç sebebinin olabileceği ve bunların, ‘öyle olduğunu zannetmek’, ‘medyatik olma isteği’ veya ‘bilinçli bir şekilde yalan söylemek’ olduğu (M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022) dile getirilmektedir. Konuyla ilgili olarak Özden Erkuş (kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022) şu bilgiyi paylaşmaktadır:

“... savaşın ilk günlerinde Kiev'in üstünde uçtuğu iddia edilen Rus hava uçağı gücüne dair bir video çok büyük ses getirmişti. O videonun daha sonra Rusya'nın bir başka kentinde kuruluş yıldönümü

sebebiyle gerçekleştirilen gösteri uçuşuna ait olduğu ortaya çıktı. Ama ilk günlerde bu, çok ciddi olarak, Rusya'nın çok büyük bir hava harekâtında Kiev'i yok ettiği şeklinde bir algıya sebep olmuştu."

Yurttaş/katılımcı gazeteciler tarafından oluşturulan içeriklerin profesyonel gazetecilere ve haber kuruluşlarına iletilmesi bakımından da benzer yöntemlerin tercih edildiği görülmektedir. Gazetecilerle sahada karşılaşan yurttaş/katılımcı gazetecilerin oluşturdukları içerikleri iletirken akıllı telefonların bluetooth özelliğini kullanarak ya da e-posta veya WhatsApp hatları üzerinden içerik aktarımı gerçekleştirdikleri belirtilmektedir (M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022). Haber kuruluşlarına içeriklerin gönderiminde ise WhatsApp ihbar hatları öncelikli tercihleri arasında yer almaktadır (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022; M. Hacıoğlu, kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022; M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022). Yılmaz (kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022), yurttaş/katılımcı gazetecilerin kendisine Twitter aracılığı ile ulaştıklarını ifade etmekte; Topçu (kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022) buna Instagram'ı da eklemektedir.

Profesyonel gazeteciler yurttaş/katılımcı gazetecilere -özellikle savaş alanına gitmeden önce- ulaşma ihtiyacı duyduklarında daha güvenilir bulmaları nedeniyle çoğunlukla Türkiye'den tanıdıkları kişiler vasıtasıyla ulaşmaya çalıştıklarını dile getirmektedirler. Bu şekilde oluşturulan içeriklerde daha çok Ukrayna'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile bağ kurularak onların hissettikleri üzerine yoğunlaşan, insan hikâyelerini konu edinen haberler yaptıklarını ifade etmektedirler (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022). Habertürk muhabiri Uzay Kesmen (kişisel görüşme, 16 Ekim, 2022) bu uygulamayla ilgili şu örneği vermektedir:

"Benim Ukrayna Kiev'de yaşayan yakın bir arkadaşım var. On yıldır orada yaşıyor. Savaşın başladığı sabah biz Kiev'den yayına bağlanacak kimseyi bulamadık. Arkadaşımı aradım, "Yayına bağlanır mısın, Kiev'de neler olup bittiğini anlatır mısın?" dedim. Yaklaşık 4-5 gün boyunca bizim bütün bağlantılarımızı hiçbir gazetecilik tecrübesi olmayan, orada farklı işlerle uğraşan bir arkadaşım yaptı bizim adımıza, Habertürk'e bir muhabirmiş gibi bağlandı. ... Bu bağlantıları biz arkadaşımıza yaptırдық ama yaptırırken de hiçbir şekilde işin siyasi kısmına girmedik. Gördüğünü anlat dedik. Görmediğin ama duyduğun bir şey varsa bundan iddia olarak bahset ama bize kalırsa hiç bahsetme dedik. Biz sadece ondan gördüğünü anlatmasını istedik. "Şehirdeki hava, sokaktaki hava nasıl? İnsanlar alışveriş yapıyor mu? Bir savaş tedirginliği var mı? Şehirden ayrılanların sayısı artmaya başladı mı? O tedirginlik nasıl yaşıyor, insanların ruh hali nasıl?" gibi. Biz bunu aldık."

Mücahit Topçu (kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022), Rusya-Ukrayna Savaşı esnasında haber kuruluşlarının Skype üzerinden yurttaş/katılımcı gazetecilerle çok kez canlı bağlantı kurduklarını dile getirmekte hatta bu dönemde yurttaşların etkinliğinin yurttaş gazeteciliği bağlamında en üst noktaya taşındığını aktarmaktadır.

Özellikle imkânları kısıtlı olan haber kanalları için yurttaş/katılımcı gazetecilerin daha büyük önem taşıdıkları (E. Yılmaz, kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022) ya da teknik sıkıntıların (internetin bulunmaması, kameranın şarjının bitmesi gibi) söz konusu olduğu zamanlarda yayının yürütülmesine yardımcı olmaları bakımından (M. Topçu, kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022) profesyonel haber kuruluşları için bir 'destek gücü' olarak görüldükleri anlaşılabilir. Birlikte geçmiş dönemlere nazaran kullanıcı türevli içeriğin oluşturulmasında bir amaç farklılığının oluşmaya başladığı da gözlemlenmektedir. Yurttaş gazeteciliğinin ilk ortaya çıktığı zamanlarda daha çok gönüllülük esası ile manevi tatmin amacı söz konusu iken Rusya-Ukrayna Savaşı esnasında kullanıcı tarafından içerik oluşturulmasının öncelikli amacının para kazanmaya döndüğü görülmektedir (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022). Bu nedenle bir yurttaş/katılımcı gazetecinin içerik göndermesi ile haberdar olunan olayla ilgili iletilen içeriğin teyit edilmesinin bir gereklilik olduğu çıkarımına ulaşılmaktadır.

Katılımcılar, savaş dönemlerinde kullanıcı türevli içeriğin profesyonel gazeteciler için birtakım avantaj ve dezavantajlarının bulunduğunu belirterek avantajların: (1) profesyonellerin ulaşamadığı yerlerde gerçekleşen haberleri hızlı bir biçimde iletme (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022) (2) insana ait

duyguları (savaş zamanındaki hisler, tanıklıklar vs.) aktarma (3) profesyonel gazetecilerin teyit edebilme imkânına sahip oldukları olaylarda, profesyonellerden önce olay yerinde bulunarak kaydetmiş oldukları görüntüleri habercilerin kullanımına sunma olduğunu; dezavantajlarının ise, (1) yalan haber (tıklanma arzusu ile yapılan haberler, geçmişe ait görüntülerin yeni gibi kullanılması vs.) üretme (2) haberin para kazanmak için bir araç olarak görülmesi ve buna bağlı olarak hem yalan haberin yayılması hem de yayılan yalan haberlerin insanların en hassas oldukları dönemde hislerini ve buna bağlı eylemlerini yönlendirebilmesi ihtimali (3) kullanıcı türevli içeriğin yayımlanamaz içeriğe sahip oluşu (kopmuş insan uzvu, cansız beden vs.) (4) kullanıcı türevli içeriğin görüntü kalitesinin yayımlanamaz olması şeklinde sıralanabileceğini aktarmaktadırlar.

Savaş Haberlerinde Kullanıcı Türevli İçeriğin Kullanımında Ortaya Çıkan Etik Sorunlar

Görüşmelerden elde edilen veriler ışığında ikinci kısımda kullanıcı türevli içeriğin savaş haberlerine entegre edilmesi durumunda ortaya çıkan/çıkması muhtemel etik sorunların ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda gazetecilerin üzerinde durdukları en önemli husus, kullanıcı türevli içeriğin gerçek olmaması ihtimalinden dolayı haber kaynağına duyulan güvensizliktir. Savaş döneminde profesyonel gazetecilere iletilen kullanıcı türevli içeriği kimin gönderdiği bilinmiyorsa o görüntü kullanılmamaktadır (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022). Topçu (kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022), bir haber kuruluşu tarafından canlı yayına bağlanan bir vatandaşın bir suçlu, aranan bir kişi, bir terör propagandacısı olabileceğinin altını çizmekte ve böyle bir ihtimalin gerçek olması durumunda ciddi etik sorunlarla karşılaşılabilceğini aktarmaktadır.

Bu bağlamda gazetecilerin söz konusu koşullarda kendi görgü tanıklıkları onlar için daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü görgü tanıklığı bir olayı anlatan diğer rapor türlerine nazaran farklı bir tür kanıt sunmaktadır. “Görgü tanıklığı, aktarılan bir olayın olduğu yerde bulunarak elde edilen otoriteden yola çıkarak, kişinin kendi gözleriyle gördüğü olaylar, eylemler veya uygulamalar için öznel olarak açıklama yapabilmesini ifade eder.” (Zelizer, 2007: 411). Bu nedenle haber kuruluşları, doğrulanması veya teyit edilmesi mümkün olmayan ya da sorgulanamayan fakat muhabirin olay yerinde bulunması nedeniyle daha inandırıcı hale getirilen olayların aktarımını gerçekleştirmek için muhabirlerinin görgü tanıklığından yararlanmayı tercih etmektedir. Bu şekilde sunulan haber, gazeteciliğin güvenilirliği göz önüne alınarak izleyiciler üzerinde daha ikna edici bir niteliğe sahip görünmektedir (Zelizer, 2007: 411). Bu şekilde bir uygulama, inandırıcılığı arttırmanın yanı sıra haberi doğrulamanın da en öncelikli adımı olarak görülmektedir.

Görüşülen gazeteciler, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin içerdiği olay yerine gitmeleri ve o yerin kendilerine iletilen görüntülerle aynı olduğunu teyit etmeleri durumunda kullanılabilir olacağını ifade etmektedirler (M. Hacıoğlu, kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022; M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022). Gidilmesi mümkün olmayan yerlerde yaşanan olaylara ilişkin kullanıcı türevli içeriklerin bir haber kuruluşu tarafından kullanılmadan önce de pek çok açıdan doğruluğunun test edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Karataş (kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022), bu açıları Suriye’deki Türkiye operasyonlarına ilişkin, kullanıcı tarafından oluşturulmuş bir video kaydının gönderildiği bir gazeteciyle konuşmasını aktararak teyit yöntemlerini açıklamaktadır:

“... Bir kanalda yönetici olarak çalışmış biriyle sohbet ediyorduk, kendisine Suriye’deki Türkiye operasyonlarına dair bir görüntü ulaştığını söyledi ve şöyle devam etti: Görüntü çok güzeldi, roketatar saldırısı vardı ancak video kaydında yer alan konuşmalar Rusça’ydı. Bu nedenle şüpheye düştük çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin çarpıştığı kişiler Suriye’deki Kürt gruplardı. Aralarında Kürtçe bilmeyip, Türkçe bilenler olabilirdi ama Rusça konuşmalardan başka bir dildeki konuşmalara rastlamadık ve o görüntüleri kullanmadık.”

Karataş (kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022), bu görüntülerde görünen çok namlulu roketatarların Türk Silahlı Kuvvetleri’nin [TSK] envanterinde olmadığını, konuşmaların Rusça olduğunu ve orada bulunanların kılık kıyafetlerinin, görüntü ile aktarılmak istenen olay arasındaki uyumsuzlukları açık bir biçimde ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bu kriterlerin tamamı gözden geçirildikten sonra eğer tümü

doğrulanmışsa, “yerel kaynaklardan edinilen bilgiye göre” ifadesi kullanılarak, o içeriğin kullanılabilmesi dile getirilmektedir. Karataş (kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022), gazetecilerin çok güvendikleri kişilerden gelen görüntülerin de teyit edilmeden verilmesinin sakıncalı olduğunu şu örnekle açıklamaktadır:

“Bir başka örnek yine Suriye’yle alakalı. Zeytin Dalı Harekâtı sırasında yine bir haber kanalı bir görüntü yayımladı operasyona ait olduğunu iddia etti görüntünün. O görüntünün de bir aslında video oyunundan alındığı ortaya çıktı. Yani aslında gerçek bir görüntü değil bir video oyununun görüntüsü. Ama bunu bu şekilde lanse ettiler ve orada birkaç saat kanalda döndü. Sonra farkına varınca, insanlar tepki gösterince, ya bu video oyunu deyince aaa deyip hata yaptıklarını anlayıp çektiler. Ama oradaki olayın yakın tanığıyım. Yani bu olayın görüntüsü diyen kişiye de çok güvendikleri için bunu verdiler, o görüntüyü yayımladılar daha doğrusu. Ama sonuç olarak her şeyi bir teyit etmek gerekiyor, bir bakmak gerekiyor.”

Erkuş (kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022) da yurttaş/katılımcı gazeteciler tarafından iletilen görüntülerin ne zaman ve kim tarafından kaydedildiğinin de büyük öneme sahip olduğunu belirterek, kendilerine ulaştırılan içeriklerin bazen çok eski zamanlarda ya da farklı coğrafyalarda çekilmiş olduğuna tanık olduklarını vurgulamaktadır. Topçu (kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022) ise bu konuyla ilgili olarak şu örneği vermektedir:

“Merkezden bir görüntü gönderdiler savaş esnasında. Kiev’de olduğu iddia edilen bir görüntü. Bakıyorum görüntüye. Yeşil bir coğrafyadan çekilmiş. Oysa bizim bulunduğumuz zamanda ve yerde Ukrayna’da kar vardı, üzerimizde mont...”

Bu nedenle katılımcılar, yurttaş/katılımcı gazeteciler tarafından oluşturulan içeriklerin ciddi bir sorgulama sürecinden geçirilmesi gerektiği aksi halde profesyonel gazeteciler ve haber kuruluşlarının tamamen yanlış bilgilerle başka amaçlara hizmet etmelerinin söz konusu olabileceğini ifade etmektedirler. Haberin tam anlamıyla teyit edilemeden verilmesinin nedenlerinden birisi de haberi ilk veren olma kaygısı ve bunun habercilikte oldukça önemli olmasıdır. Bu konuda katılımcıların benzer düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Gazeteciler, bir haberi ilk veren olmaktansa haberi doğru veren olmanın daha büyük önem taşıdığını ifade etmektedirler. Gazetecilerin bir haberin doğruluğunu teyit etmede mesleki tecrübelerine dayanarak geleneksel yöntemlere başvurdukları; kimilerinin ise teyit.org (M. Hacıaloğlu, kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022; E. Yılmaz, kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022) ya da Google Lens (M. Topçu, kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022) gibi platformlardan destek aldığı anlaşılmaktadır.

Savaş gazeteciliğinde kullanıcı türevli içeriğin kullanımı ile ortaya çıkan/çıkması muhtemel bir diğer etik sorun da nesnelliktir. II. Dünya Savaşı’nda görev yapan gazetecilerden Max Hastings “Ülken savaştaysa senin haberciliğin de bu savaşın uzantısı olur. Nesnellik ancak kara bulutlar dağıldıktan sonra söz konusu olur.” (aktaran Williams, 2011: 191) sözleriyle savaş dönemlerinde nesnellüğün sağlanmasının olanaksızlığına değinmektedir. Görüşmelerde profesyonel gazetecilerin nesnellüğüne yönelik iki farklı görüş ortaya çıkarken, yurttaş/katılımcı gazetecilerin nesnellüğüne yönelik ortak bir görüşe varıldığı görülmektedir. Buna göre, profesyonel gazetecilerin nesnellüğüne yönelik görüşlerin ilki, Hastings’in sözlerini destekler niteliktedir (M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022). İkinci görüş ise profesyonel gazetecilerin her ne koşulda olursa olsun, nesnel olabilmeyi başarabildikleri/başarabilmesi gerektiğidir. Diğer yandan, profesyonel gazeteciler tarafından yurttaş/katılımcı gazetecilerin savaş dönemlerinde nesnel olmalarının imkânsızlığı vurgulanmaktadır. Bu konuda Özden Erkuş (kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022) şu örneği vermektedir:

“... ben toplu ölümlerin, katliamların gerçekleştiği Buca kasabasına ilk gelen gazetecilerden biriyim. Gördüğümüz manzara gerçekten korkunçtu. Hemen her noktasında cesetlerin olduğu, bazı noktalarda toplu mezarların yer aldığı bir kasabadan bahsediyoruz ve neredeyse tamamen yıkılmış bir kasabaydı burası. O bölgede bizimle konuşan, bize tanıklığını aktaran hemen herkes bunun bir Rus katliamı

olduğunu söyledi. Bölgedeki Rusya yanlıları ise buradaki insanların Ukrayna ordusu tarafından katledildiği iddiasında bulundu. Her iki taraftan da olmayan bir gazeteci olarak burada kendinizi biraz daha özgür hissetmeniz son derece olası ve rahatlatıcı. Ama gerçekten toplu mezarlardaki hayatını kaybetmiş insanların kimlikleri tespit edilmeden, gerekirse DNA testi yapılmadan bu konuda bir kanıya varmak gerçekten çok güç. Ancak Ukraynalılar için orası büyük bir Rus katliamının gerçekleştiği bir alan; Ruslar için ise Ukrayna'daki Buça kasabasında Rusya yanlısı insanların katledildiği bir alandı.”

Nesnellik açısından yurttaş/katılımcı gazeteci ile profesyonel gazeteci arasındaki farka işaret eden Yılmaz'a (kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022) göre, bunun nedeni profesyonel gazeteciliğin yurttaş gazeteciliğine kıyasla heyecandan arındırılmış ve ayakları yere basan bir gazetecilik anlayışı gerektirmesinde yatmaktadır. Kesmen (kişisel görüşme, 16 Ekim, 2022) de bu düşüncüyü destekler şekilde konuşmaktadır:

“... özellikle yurttaş gazeteciliğinde insanlar bu işi heyecanla yapıyor, bir olayı çekerken örneğin 50 kişinin öldüğünü söylüyorlar. Aslında 1 kişi ölmüş. İnsanlar istemeden, o heyecanla, o panikle yanlış bilgilendirmeler yapıyorlar.”

Bu tür durumlarda profesyonel gazeteciler açısından yapılması gereken öncelikli teyit yöntemi, savaşın taraflarının tümü ile görüşmek olarak görülmektedir (E. Yılmaz, kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022). Eğer görüntünün güncel olduğu tespit edilebilirdiyse, yurttaş/katılımcı gazetecinin anonsu verilmeden yalnızca görüntünün kullanıldığı ifade edilmektedir (U. Kesmen, kişisel görüşme, 16 Ekim, 2022).

Savaş esnasında gazetecilerin Ukrayna'da buldukları bildirilmiştir. Bunun nedeni, savaşı başlatan tarafın Rusya olması ve Rusya'ya gitmek isteyen gazetecilere Rusya tarafından izin verilmemiş olması olarak belirtilmektedir (M. Karataş, kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022). Görüşülen gazetecilerden Esmâ Yılmaz (kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022) ise kendisinin savaş muhabiri olmamasından ötürü savaş haberciliği konusunda bir tecrübesinin bulunmayışına bağlı olarak ve diğer koşullar sebebiyle sınır hattında bulunarak haber yaptıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte Ruslarla iletişim kurma yollarını denediklerini fakat Rusların bu savaşı biraz daha dışarıya kapalı yaşadıklarını ve bu iletişime olanak tanımadıklarını da aktarmaktadır.

Savaş gazeteciliğinde tarafsızlık üzerinde durulan etik konulardan bir diğeridir. Hacıoğlu (kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022) bu konuda gazetecilerin de bir insan olarak, savaşın psikolojik boyutundan etkilendiklerini, örneğin mağdur olan, saldırıya uğrayan ülkenin, içinde buldukları ve şiddete tanık oldukları ülkenin zarar görmesini istemediklerini ifade ederek; profesyonel gazeteciliğin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya özen gösterdiklerini ve bunu başarabildiğine inandığını aktarmaktadır. Ancak yurttaş/katılımcı gazetecilerin tarafsızlığı hiçbir şekilde sağlayamadığını dile getirerek orada kazanmaktan öte arzu edilen şeyin kendilerini çatışma ortamından kurtarabilmek olduğunu vurgulamaktadır.

Savaş döneminde gerçeklerin anlatılmasının önüne geçen pek çok engelden söz etmek mümkündür. Bu nedenle, savaş dönemleri demokratik toplumlarda hiçbir koşula kabul edilmeyen “sansür”e izin verilebilecek tek alan olarak görülebilmektedir (Williams, 2011, ss. 193-194). Bir gazetecinin savaş alanından her şeyi olduğu gibi aktarması ciddi güvenlik sorunlarına yol açabilmekte, savaşın seyrini değiştirebilmektedir. Konuyla ilgili olarak Kesmen (kişisel görüşme, 16 Ekim, 2022) şunları aktarmaktadır:

“Ben bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım. Ancak Ukrayna topraklarında çekim yaparken de hiçbir zaman “Ukrayna askerleri şurada, Ruslar burada” gibi ifadeler kullanmadık. Bulduğumuz yeri çoğu zaman söylemedik. Şehir olarak biliniyordu ama tam olarak mevkiyi paylaşmadık. Çünkü bunlar dolaylı olarak karşı tarafa, kimi zaman da Ukrayna güçlerinin istihbaratına bilgi sağlamak olarak anlaşılabilir. Daha önce bazı arkadaşlarımızın başına gelen olaylar oldu. Çekim yapılan yere 5 dakika sonra bomba düştüğü zamanlar oldu. Bu yüzden de bulunulan yerleri paylaşmamak,

açıklamamak özellikle sıcak çatışmanın olduğu yerlerde birtakım bilgileri, tırnak içinde söylüyorum sansürlemek gerekiyor. Burada amaç izleyicimizden bir şey gizlemek değil hem kendimizi korumak hem de o savaşın bir tarafı olmayıp sadece aktarıcısı olarak, her iki tarafa da istihbarat sağlıyormuş pozisyonuna düşmemektir.”

Savaş haberciliğinde hiç şüphesiz ki, kullanıcı türevli içeriğin ‘apaçık’ ve ‘içgüdüsel’ olma özelliğinin ‘sıfır derece gerçekçiliği’ ile birleşen bir özgünlük halkasına sahip olması, onu profesyonel gazeteciler için cazip kılmaktadır (Mast & Hanegreefs, 2015). Cansız bedenler, kan vb. görüntüler kullanıcı türevli içerikte sıklıkla yer alabilmektedir. Ancak yurttaş/katılımcı gazetecinin gerçekliği, her zaman profesyonel gazetecilik ilkeleri ile bağdaşmadığından bu görüntülerin olduğu gibi yayımlanması mümkün olmamaktadır (Ö. Erkuş, kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022; E. Yılmaz, kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022). Katılımcılar, yurttaş/katılımcı gazetecilerin bu konudaki bakışının farklı olduğunu dile getirerek bu farklılığın da genellikle meslekle ilgili bir eğitim alınmamış olmasından kaynaklandığını (M. Hacıoğlu, kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022) belirtmektedirler. Profesyonel gazeteciler, yurttaş/katılımcı gazetecilerin, hiçbir şekilde otosansür uygulamadıklarını ve özellikle vahşeti resmeden görüntüleri daha fazla iletme gayreti içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Hatta Yılmaz (kişisel görüşme, 27 Eylül, 2022), savaş alanında kullanıcı tarafından oluşturulmuş ancak televizyonda yayımlanması uygun olmayan görüntülerin haber bültenlerinde yer almamasının yurttaşların tepkisine neden olduğunu, “neden bizim sesimizi duyurmuyorsunuz?” şeklinde kendilerine sorular yönelttiklerini dile getirmektedir.

Bununla birlikte Mert Hacıoğlu (kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022), yaşadığı bir olayı anlatarak yurttaşların “kendi ülkeleri aleyhine bir algı yaratabilir” düşüncesiyle kendisine yönelik müdahalelerini de şu şekilde aktarmaktadır:

“Ukrayna askerlerinin takmış olduğu bandanalar vardı kollarına, sarı-mavi bayraklıları ve bir de yeşilleri vardı. Rus yanlıları ya da tarafsız görünmek isteyenler de beyaz takıyordu. Yerde ölü bir şekilde yatan beyaz saçlı bir adam vardı. Onu çekecektik. Ancak çevreden biri “onu çekmeyin” dedi bize. Nedenini sorduk, “Rus yanlısı olabilir. Onu da Ruslar öldürmüş fakat kolunda beyaz bayrak olduğu için Ukraynalılar öldürmüş algısı yaratabilir” dedi.”

Kullanıcı türevli içeriğin savaş haberlerine entegre edilmesindeki önemli konulardan birisi de bu içeriğin elde edildiği kişilerin güvenliğidir. Profesyonel olmayan, herhangi bir ekipman, eğitim ya da desteğe sahip olmayan bu kişiler, daha iyi görüntü alabilmek için çatışma bölgelerine yaklaşabilmekte ve hayatlarını riske atabilmektedirler. Bu kişilerin güvenliklerinin önceliklendirilmesi de etik bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer nokta da bu kişilerin psikolojisidir, çatışma bölgelerinden görüntü almak travmatize edici olabilmektedir. Bu gibi risklerin meydana gelmemesi için kimi yayın kuruluşları, serbest gazetecilerin görüntülerini kabul etmemektedir (Johnston, 2017: 208). Görüşülen gazetecilere bu duruma ilişkin sorulan “bu kişilerin güvenlikleri için (fiziksel, psikolojik) uyarılarda bulunmak gibi tedbirler alınmakta mıdır?” sorusuna katılımcıların tümü, kurumsal anlamda bu tip bir uyarı mekanizmasının ya da konuya ilişkin bir farkındalığın bulunmadığını belirtmişlerdir. Ancak bireysel olarak bu kişilerin kendilerini tehlikeye atmamaları konusunda uyarılarda bulduklarını ifade etmişlerdir.

Karataş (kişisel görüşme, 28 Eylül, 2022), yalnızca savaş değil tüm çatışma bölgelerinde görev yapan kişilerin az ya da çok psikolojik olarak süreçten etkilendiklerini düşündüğünü dile getirmektedir. Çalıştığı kurum ya da çatışma bölgelerinde görev yapan diğer meslektaşlarının çalıştıkları kurumlarda gazetecilerin güvenlikleri ile ilgili herhangi bir uygulama bulunmadığını ifade etmekte; profesyonel gazeteciler için böyle bir uygulama yokken yurttaş/katılımcı gazeteciler için bu konuda destekte bulunacak herhangi bir yapının bulunmadığını sözlerine eklemektedir. Katılımcı, güvenliğin yalnızca savaş alanında sağlanmasının dahi yeterli olmadığını, çatışma bölgesinden döndükten sonra da gazetecilere psikolojik destek verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Görüşülen gazeteciler bu konuyla ilgili görüşlerini ifade ederken, bağlı buldukları kurumların “önce sizin güvenliğinizi, sonra haber” (M. Hacıoğlu, kişisel görüşme, 23 Eylül, 2022) vurgusunda bulduklarını dile getirmekte, yurttaş/katılımcı gazetecilere de kendilerinin aynı şekilde uyarıda bulduklarını ancak bunun dışında herhangi bir tedbirin bulunmadığını ifade etmektedirler. Erkuş (kişisel görüşme, 12 Ekim, 2022) ise güvenlik konusuna ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“... biz görüntüsü çekilen kişilerin kimlikleri, o kişilerin kimliklerinin ortaya çıkması halinde yaşayabilecekleri mağduriyetlerle ilgili hassasiyet gösteriyoruz. Özellikle görüntüsü çekilen bir çocuğa ya da şiddete uğrayan bir kadınsa, onun yeniden şiddete uğrama ihtimali, akrabalarının onu görme ihtimali ya da savaş alanında çektiği görüntüler yüzünden kişinin öldürülme ihtimali gibi pek çok risk söz konusu. Onlara elimizden geldiğince dikkat ediyoruz. Ama haberi kaydedenlerin güvenliğine ilişkin şu ana kadar hiçbir sorgulama yaşamadım açık konuşmak gerekirse ancak altı çizilmesi ve sorgulanması gereken bir konu olduğunu düşünüyorum.”

Topçu (kişisel görüşme, 1 Ekim, 2022) da güvenlikle ilgili farklı bir noktaya değinmekte ve savaş alanında akredite olmuş gazetecilerin izin belgeleri bulunduğu için tehlikeli bölgelerde daha güvenli bir şekilde bulunabildiklerini dile getirerek; yurttaş/katılımcı gazetecilerin bu belgeye sahip olmamalarından dolayı hayati risklerinin daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Topçu, bununla birlikte savaş alanında ilk kez görev yapan gazetecilerin de deneyimsiz oluşlarına bağlı olarak güvenlik açısından çeşitli risklere maruz kaldıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Rusya-Ukrayna savaşına ilk kez giden arkadaşlarımız vardı. Çatışma bölgelerinde, savaş bölgelerinde daha önce bulunmamış olanlar. Bu arkadaşlarımızın verdiği refleks şu oluyor, yurttaş gazeteci gözünden bakıyorlar olaya ve diyorlar ki, “Evet, orada öldürülmüş bir insan topluluğu var. Hemen onu fotoğraflamalıyım ya da görüntülemeliyim.” Ben orada birkaç kişiyi durdurmuştum. Onları durdurmanın nedeni etik kurallardan ziyade güvenlikle ilgiliydi. Çünkü battaniyenin altında bomba tuzağı olabiliyordu. Çünkü Suriye’de ve Irak’ta bunu görmüştük.”

Bu nedenle hem savaş alanında ilk kez görev yapan profesyonel gazetecilerin hem de savaş bölgelerinde bulunan yurttaş/katılımcı gazetecilerin psikolojik destek alma gerekliliğinin üzerinde durulmaktadır. Kesmen (kişisel görüşme, 16 Ekim, 2022) de insanların can güvenliğini ön planda tuttıklarını ve bu duruma ilişkin kendilerinin içerik edindikleri kişilere çeşitli uyarılarda bulduklarını belirtmektedir. Profesyonel gazetecilerin sahip olduğu, bağlı buldukları medya kuruluşlarının kendilerine sağladığı imkanlarla bu kişilerin imkanlarının aynı olmadığını, bu nedenle onların çok daha dikkatli olmaları gerektiğini ve karşı tarafa çeşitli telkinlerde bulduklarını ifade etmektedir:

“Skype uygulaması üzerinden röportaj yaptığım, orada bulunduğu şehirden bilgi aktaran, hiç daha önce yüz yüze tanışmadığım insanlara röportaja başlamadan önce “bizle röportaj yapacaksınız diye ışıkları açmayın, kapatın. Biz röportajı bitirdikten sonra da ışıkları açmayın. Eğer sokağınızda bir Rus askeri geziyorsa, sesler duyuyorsanız, dışarıdakilerin kim olduğunu tam olarak bilmiyorsanız, emin değilseniz ya da iletişim sağlayamıyorsanız dünyayla. Hiçbir şekilde evinizde birinin varlığını hissettirecek hiçbir harekette bulunmayın” diyoruz. Işıkları kapattırıyoruz. Bizimle beş dakika röportaj yapacak diye karşı tarafın canını tehlikeye atmanın da bir manası yok.”

SONUÇ

Bu çalışma, kullanıcı türevli içeriğin savaş dönemlerinde profesyonel gazeteciler tarafından ne şekilde kullanıldığını tespit ederek, söz konusu çağdaş uygulamaların gazetecilik etiği bağlamında ortaya çıkarması muhtemel sonuçlarını değerlendirmektedir. Böylece gazetecilik çalışmalarına teorik ve uygulama açılarından katkıda bulunmaktadır.

Çalışma, savaş muhabirlerinin -çeşitli oranlarda da olsa- kullanıcı türevli içeriği, özellikle bilgi toplama aşamasında kullandıklarını göstermektedir. Günümüzde özellikle profesyonel gazeteci olmayan kişiler

tarafından olay yerinden gönderilen görüntüler, yayın kuruluşları için haber üretimi sürecinde önemli malzemelerden birisi haline gelmiştir. Yurttaş/Katılımcı gazetecilik, yayın kuruluşlarının ulaşamadığı ya da çeşitli nedenlerle görmezden geldiği konuları gündeme getirmesi ve demokrasiye katkısı açısından önemlidir. Yurttaş/Katılımcı gazeteciler, halkın medya tarafından aktarılmayan durumlardan haberdar olmasını ve medyanın gündemine almadığı olayların ve kişilerin de görünür olmasını sağlamaktadır. Özellikle savaş ya da afet gibi durumlar söz konusu olduğunda yayın kuruluşları zaman ve mekan engelleriyle karşılaşabilmektedir. Kullanıcı türevli içerik, bu tip durumlarda yayın kuruluşlarına birçok fayda sağlamaktadır. Gazetecilik, etik ilkelere dayalı olarak gerçekleştirilmesi gereken bir meslektir. Günümüzde kullanıcı türevli içeriğin medya tarafından kullanılması gereklilik haline gelmiştir. Ancak bu durum gazetecilik eğitimi almamış kişilerin oluşturdukları içeriklerin etik ilkelere aykırı yapıda olabileceği gerçeğini unutturmamalıdır. Bu nedenle profesyonel gazeteciler, bu tip içeriği etik ilkelere uygunluğu açısından değerlendirerek kullanılmalıdır. Bu araştırma kapsamında görüşülen gazeteciler de savaş haberciliğinde kullanıcı türevli içeriğin kullanımının doğurabileceği etik sorunların farkında olduklarını belirtmekte ve bu noktaya dikkat çekmektedir. Aslında bu durum, savaş haberciliğinde profesyonel gazetecilerin eşik beççiliği rolünü sürdürmelerinin önemine de işaret etmektedir. Gazeteciler, sosyal medya ve kullanıcı türevli içeriğin avantajlarına yönelik farkındalığa sahip olsalar da çatışma ortamlarında gazeteciliğin geleneksel rollerini yerine getirmeyi daha güvenilir bulmakta ve olası bir güven zedelenmesinin kendilerine ve çalıştıkları kuruma vereceği zararın boyutunun ne olacağını bilmektedirler.

Nitekim özellikle savaş haberciliğinde kullanıcı türevli içerik, tarafların savaş propagandası için kullanılmaya müsaittir. Geçmiş dönemlerle kıyaslandığında; geçmişin kıt kaynaklarının yerini gereğinden çok, çeşitli ve farklı bilgi sunan sınırsız kaynağın aldığı görülmektedir. Bu durum, gazetecinin görevini yerine getirirken karşılaştığı zorlukların yönünü değiştirmekte ancak bu zorlukları azaltmak bir yana çoğaltmaktadır. Kullanıcı türevli içerik, büyük ölçüde dezenformasyona yol açabilme riskine sahip olduğu için teyide muhtaçtır. Yurttaş/katılımcı gazeteciler tarafından üretilen ve yayın kuruluşlarının haberlerde kullandığı bu tip içeriklerin teyidinin genellikle muhabirler tarafından kendi tecrübelerine dayalı olarak gerçekleştirildiği düşünüldüğünde bu tip içeriğin genel olarak değerlendirilmesi ve doğrulanması için ayrı birimlerin olmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Savaş haberciliğinde haber toplama süreci, doğası gereği yaralanma ve hayatını kaybetme gibi tehlikeler barındırmaktadır. Çatışma bölgelerine gönderilen gazetecilerin patlayıcı maddeler, riskli durumlar vs. gibi konularda herhangi bir eğitime tabi tutulmaması, savaş esnasında ve sonrasında herhangi bir fiziksel veya psikolojik desteğin verilmemiş olması haber kuruluşlarının önemli bir eksiği olarak görülmektedir. Gazeteciler bu desteğe ihtiyaç duymakta ve savaş bölgelerinde tehlikelerle kendi yöntemleriyle başa çıkmayı denemektedirler. Bu durum, profesyonel gazeteciler için olduğu kadar yurttaş/katılımcı gazeteciler için de mevcuttur. Profesyonel gazetecilerin yanı sıra bu işi gönüllü olarak gerçekleştiren yurttaş/katılımcı gazetecilerin de benzer biçimde güvenliklerini sağlamaya yönelik desteğin sağlanması acil bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı sırasında savaş muhabirlerinin gazetecilik pratiklerini etik boyut çerçevesinde ele alan bu çalışma, Kevin Williams tarafından ortaya konan sorunların günümüzün gelişmiş teknolojik koşullarında da var olduğunu kanıtlamıştır. Ancak güvenlik ve toplumun refahı adına özellikle nesnellik ve sansür/otosansür ilkelerine barış dönemlerine nazaran daha toleranslı bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği ön plana çıkarılmaktadır.

Tüm bu etik sorunlara rağmen kullanıcı türevli içerik, günümüz dünyasında bir gerçeklik halini almıştır ve savaş haberciliği bağlamında kullanımı hem insanların bilme ihtiyacını karşılaması hem de profesyonel medya kuruluşlarına birçok kolaylık – muhabirlerin henüz ulaşamadığı bölgelere ilişkin bilgi aktarması, her yere muhabir gönderecek maddi imkâna sahip olmayan görece daha küçük yayın kuruluşlarına kaynak oluşturması gibi- sağlaması bakımından önemlidir.

Bu çalışmada elde edilen bulguların savaşın tarafı olmayan gazetecilerin fikirleriyle ve tecrübeleriyle sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Savaşın tarafı olduğunda farklı uygulamaların olabileceği ve düşüncelerin değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Gazeteciler, kendi ülkelerinin savaşın taraflarından birisi olmadığı durumlarda çok daha tarafsız ve nesnel olabilirken, Rusya-Ukrayna savaşı örneğinde olduğu gibi işgal edilen bir ülkenin yurttaşı olmaları durumunda bu ilkelere uymaları çok daha zor olmaktadır. Yurttaş/Katılımcı gazeteciler için ise duyguların aktarımı ağırlıktadır ve gerçekliği olduğu gibi sunabilmek çok daha zordur. Gelecekte araştırmacılar tarafından bu farklılıklar göz önünde bulundurularak savaşın tarafı olan ülkelerin kendi gazetecilerinin uygulamalarını anlamaya yönelik bilimsel çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Arsan, E. (2013). Killing me softly with his words: Censorship and self-censorship from the perspective of turkish journalists. *Turkish Studies*, 14(3), 447-462. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.833017>

Arslan, Ş. (2022). Sosyal medya ve dezenformasyon tehdidinde gazetecilik. *Aksaray İletişim Dergisi*, 4(2), 107-134. <https://doi.org/10.47771/aid.1102392>

Aziz, A. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Sentez Yayıncılık.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>

Brandenburg, H. (2007). Security at the source: Embedding journalists as a superior strategy to military censorship. *Journalism Studies*, 8(6), 948-963. <https://doi.org/10.1080/14616700701556120>

Busch, P. (2012). The future of war reporting. *The RUSI Journal*, 157(3), 60-67. <https://doi.org/10.1080/03071847.2012.695183>

Cushion, S., Kilby, A., Thomas, R., Morani, M. & Sambrook, R. (2018). Newspapers, impartiality and television news: Intermedia agenda-setting during the 2015 UK general election campaign. *Journalism Studies*, 19(2), 162-181. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2016.1171163>

Çevikel, T. (2011). Profesyonel haber medyasında yurttaş katılımı: CNN Türk - haberim örneğinde katılımcı gazeteciliğin sınırları. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 14, 55-77. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/pub/issue/7365/96439>

Çubukçu, M. (2017). *Ateş Altında Gazetecilik Savaş Haberciliği*. Metis Yayınları.

Durham, M. (1998). On the relevance of standpoint epistemology to the practice of journalism: The case for 'strong objectivity'. *Communication Theory*, 8, 117-140. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.1998.tb00213.x>

Erbaysal Filibeli, T. (2018). Kullanıcı türevli içerik ve yurttaş medyası: Haberin dönüşümü, sınırlar ve olanaklar. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 30, 453-468. <https://doi.org/10.31123/akil.456219>

Gans, H. J. (1980). *Deciding What's News: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. Constable.

- Ghersetti, M. & Johansson, B. (2021). To publish or not to publish? Assessing journalism ethics in news about a terrorist attack. *Journalism Studies*, 22(13), 1814-1831. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2021.1971104>
- Glasser, T. & Ettema, J. (1989). Investigative journalism and the moral order. *Critical Studies in Mass Communication*, 6, 1–20. <https://doi.org/10.1080/15295038909366728>
- Hackett, R. (1984). Decline of a paradigm? Bias and objectivity in news media studies. *Critical Studies in Mass Communication*, 1, 229–259. <https://doi.org/10.1080/15295038409360036>
- Hampton, M. (2008). The ‘objectivity’ ideal and its limitations in 20th-century British journalism. *Journalism Studies*, 9, 477–493. <https://doi.org/10.1080/14616700802113060>
- Hermida, A. & Thurman, N. (2008). A clash of cultures. *Journalism Practice*, 2 (3), 343–56. <https://doi.org/10.1080/17512780802054538>
- Işık, M. (2020). Çatışma Alanlarında Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümü ve Dijital Çağda Savaş Gazeteciliği. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 35-52. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1072828>
- Jenkins, H. (2019). *Cesur Yeni Medya, Teknolojiler ve Hayran Kültürü* (N. Yeğengil, Çev.). İletişim Yayınları.
- Johnston, L. (2017). Looking after Ibrahim: How journalists network, develop and safeguard relationships with citizen journalists and activists in Syria. *Journalism Practice*, 11(2-3), 195–212. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1224678>
- Korkmazcan, F. (2022). Katılımcı gazetecilik/yurttaş gazeteciliği. S. Özay ve S. Bayrakçı (Ed.), *Dijital Çağda Uzman Gazetecilik I*(s. 123-144) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Latham, E. (1950). The theory of the judicial concept of freedom of speech. *The Journal of Politics*, 12(4), 637-651. <https://doi.org/10.2307/2126369>
- Mast, J. & Hanegreefs, S. (2015). When news media turn to citizen-generated images of war: Transparency and graphicness in the visual coverage of the Syrian conflict. *Digital Journalism*, 3(4), 594-614. <https://doi.org/10.1080/21670811.2015.1034527>
- Merrill, J. C. (1984). Journalistic objectivity is not possible. J. C. Merrill ve E. Dennis (Ed.). *Basic Issues in Mass Communication* (s. 103-110) içinde. Macmillan.
- Merrill, J. C. (1990). Semantics and objectivity. R. L. Lowenstein ve J. C. Merrill (Ed.). *Macromedia: Mission, Message, and Morality* (s. 266-276) içinde. Longman.
- Mindich, D. (2000). *Just the Facts: How Objectivity Came to Define American Journalism*. NYU Press.
- Morse, T. (2014). Covering the dead: Death images in Israeli newspapers-ethics and praxis. *Journalism Studies*, 15(1), 98-113. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2013.783295>
- Nip, J. Y. (2006). Exploring the second phase of public journalism. *Journalism Studies*, 7(2), 212–36. <https://doi.org/10.1080/14616700500533528>

- Reese, S. (1990). The news paradigm and the ideology of objectivity: A socialist at the wall street journal. *Critical Studies in Mass Communication*, 7, 390–409. <https://doi.org/10.1080/15295039009360187>
- Roth, M. P. (2010). *The Encyclopedia of War Journalism 1807-2010*. Grey House Publishing.
- Schudson, M. (1978). *Discovering the News: A Social History of American Newspapers*. Basic Books.
- Schudson, M. (2001). The objectivity norm in American journalism. *Journalism: Theory, Practice & Criticism*, 2, 149–170. <https://doi.org/10.1177/146488490100200201>
- Skovsgaard, M., Albæk, E., Bro, P. & de Vreese, C. (2013). A reality check: How journalists' role perceptions impact their implementation of the objectivity norm. *Journalism: Theory, Practice & Criticism*, 14, 22–42. <https://doi.org/10.1177/1464884912442286>
- Sönmez, A. S., Bıçakçı, H. & Yıldırım, C. (2015). Analysis of Russia-Ukraine relations in context of crimea problem. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 656-670. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/355848>
- Steensen, S., Belair-Gagnon, V., Graves, L., Kalsnes, B. & Westlund, O. (2022). Journalism and Source Criticism. Revised Approaches to Assessing Truth-Claims. *Journalism Studies*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2022.2140446>
- Şit, İ. (2022). Savaş gazeteciliği. S. Özay ve S. Bayrakçı (Ed.), *Dijital Çağda Uzman Gazetecilik 1* (s. 271-291) içinde. Çizgi Kitabevi.
- Tokgöz, O. (2010). *Temel Gazetecilik*. İmge Kitabevi.
- Tong, J. (2018). Journalistic Legitimacy Revisited. *Digital Journalism*, 6 (2), 256–273. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360785>
- Tuchman, G. (1972). Objectivity as strategic ritual: An examination of newsmen's notions of objectivity. *American Journal of Sociology*, 77, 660–679. <https://doi.org/10.1086/225193>
- TÜBA. (2022). Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve uluslararası ilişkiler çalıştayını sonuç raporu. *Türkiye Bilimler Akademisi*. <https://doi.org/10.53478/tuba.978-605-2249-99-4>.
- Uzunoğlu, S. & Karaca, H. S. (2022). Ukrayna Rusya Savaşı'nın Türkiye'deki medyaya yansımaları. *NewsLabTurkey*, <https://www.newslabturkey.org/toplumsal-hafiza-ve-medya-ukrayna-rusya-savasinin-turkiyedeki-medyaya-yansimalari/>.
- Vallesi, D. (2021). *Journalist Safety and Self-Censorship*, Edited by Anna Grøndahl Larsen, Ingrid Fadnes, and Roy Krøvel, London, Routledge, 2020, 220 pp., \$35.96 (pbk), ISBN 9780367409623. *Digital Journalism*, 9, 1464-1466. <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1980072>
- Wall, M. & Zahed, S. E. (2015). Embedding content from Syrian citizen journalists: The rise of the collaborative news clip. *Journalism*, 16 (2), 163-180. <https://doi.org/10.1177/1464884914529213>
- Westerståhl, J. (1983). Objective news reporting: general premises. *Communication Research*, 10, 403–424. <https://doi.org/10.1177/009365083010003007>

Williams, K. (2011). Gerçeklerden daha önemli bir şeyler: Savaş haberciliğinde etik sorunlar. N. Türkoğlu (Çev.). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar (188-207)* içinde. A. Belsey ve R. Chadwick (Der.). Ayrıntı Yayınları.

Williams, K. (2020). *A New History of War Reporting*. Routledge.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Zelizer, B. (2007). On having been there: Eyewitnessing as a journalistic key word. *Critical Studies in Media Communication*, 24(5), 408-428. <https://doi.org/10.1080/07393180701694614>.